

—≡ Ս Ի Ռ Ն ≡—

ԻՐ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1954

≡ Մ Ա Ր Տ ≡

ԹԻԻ 3

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱԹՈՌԸ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Տնտեսական. — Երուսաղէմի Աթոռը գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մը ըլլալով հանդերձ, վաղնջական շրջաններէն սկսեալ ազգն ու Եկեղեցին հոն Ս. Տեղեաց իրաւունքներու կարգին ունեցած են նաև տնտեսական հարստութիւն ներկայացնող հողեր և շէնքեր, իբր ապահովութիւն Ս. Աթոռոյ նիւթական կարիքներու հայթայթման: Երուսաղէմի մէջ Մեծ Արտ կոչուած հողը, իր շինութիւններով, Յարութիւն պատրիարքի օրէն սկսեալ, և Յոպպէի, Ռեմլէի և Բեթղեհէմի վանքապատկան կալուածներն ու հողերը կը կազմեն տնտեսական հարստութիւնը Ս. Յակոբեանց Մայրավանքին: Հակառակ այս իրողութեան, ելեւմտական դժուարութիւնները միշտ անպակաս եղած են Ս. Աթոռոյ մէջ, հեռաւոր ու մօտաւոր անցեալէն սկսեալ, և ասիկա հետեւանք է զլիաւորաբար ոչ թէ ուղղամտութեան պակասին կամ յոռի տնտեսութեան, այլ անակնկալ ծախսումներու: Բացառիկ առիթներ, աղէտներ, անիրաւ պահանջներ միշտ իրարու յաջորդած են, հոս շինուածական նորոգութիւն մը կատարելու, հոն ամբարիշտ մրցակցութենէ ծնունդ առած շահատակութեանց առաջին առնելու համար, և տակաւին յաճախակի տաղնապններու ընթացքին իր կալուածական դրամազուլիսին մէկ մասին անշարժացման և նուազման հետեւանքով, ինչպէս պատահեցաւ Պաղեստինի մեր ներկայ աղէտի ընթացքին:

Ս. Աթոռոյ տնտեսական կեանքը և շինուածական ձեւնարկները սկզբնաւորուած Դուրեան պատրիարքի օրով, մեծ թափ ստացան զլիաւորաբար թորգում Սրբազանի պատրիարքութեան ընթացքին: Դուրեանի օրով կատարուեցաւ Պարոնտէրի այդին տան և Ս. Թարգմանչաց ազգային վարժարանի շինու-

թիւները: Բայց ծանր եղաւ վանքին տնտեսական բեռը զոր 1927ի երկրաշարժի աղէտը պատճառեց: Բազմաթիւ շէնքեր կարևոր փնտսներ կրեցին: Ռեմէի մատուռը և վանատունը և քանի մը կարևոր կալուածներ հիմնադրատակ կործանեցան, իսկ Բեթղեմի վանատունը և վերնատան մատուռը զրեթէ կիսաքանդ եղան: Պէտք եղաւ իսկոյն նորոգել այս ամէնը, որպէսզի փնտսը աւելի չբազմապատկուէր և իրաւասութեանց կնճիռներ չկազմուէին: Այս շրջանին, Մեծ Արտի պանդոկներէն միոյն վրայ, վարձակալական ընկերովի շահակցութեամբ, աւելցուեցաւ նոյնպէս նոր յարկ մը, առանց վանքին վրայ նիւթահան ծանրութիւն մը աւելցնելու:

Իսկ Թորգոմ պատրիարքի շրջանը վանքի տնտեսական բարգաւաճման վերելքը կարելի է նկատել: Ան՝ Պատրիարքարանի ելևմուտքը ամուր հիմերու վրայ դնելու համար, հրաւիրեց Օսմանեան Կայսրութեան շրջանին իբր նախարար իր բարձր կարողութիւններով ծանօթ Վսեմ. Ոսկան Պէյ Մարտիկեանը, որ Ս. Աթոռ զալով, յարատե աշխատանքով հաստատեց վանքին համար յոյժ խնայողական տնտեսական գրութիւն մը: Կառավարութեան հետ կարգ մը խնդիրներ առկա կը մնային երուսաղէմի և Յոպպէի մէջ տեղի ունեցած բռնադրաւումներու հետեանքով: Թորգոմ պատրիարք ձեռնհասօրէն կարգադրեց զանոնք և կարևոր գումար մը զոյացուց, որուն վրայ աւելցուեցաւ Յոպպէաբնակ Զէթիմեան ազգային կտակին գումարը, ինչպէս նաև վանուցս սնտուկը զտնուող ուրիշ պահեստի գումարներ. ասոնցմով վանքին Մեծ Արտ կոչուած հողին վրայ կառուցուեցան արդիւնաբեր եօթ մեծ կալուածներ, Զէթիմաւէն, Միաբանաւէն, Կոլոսաւէն, Եսայի պատրիարքի եկեմ, Շորպայակի եկեմ, Մայրապետաց եկեմ և Յովնաննէն պատրիարքի եկեմ անուններով: Հետզհետէ կառուցուած այս կալուածներուն եկամուտները յատկացուեցան թէ՛ պարտքի տոկոսներու վճարման, և թէ՛ պարտուց մայր գումարի շիջուցման: Սոյն միջոցներով կառուցուած և օտարներու նախանձը շարժող այս մեծ շէնքերէն զատ, կառուցուեցան նոյնպէս Փոնսէսիոններու գրութեամբ՝ Սինէմա մը և ուրիշ երեք շէնքեր, ինչպէս նաև Յոպպէի մէջ քարաշէն զեղեցիկ վարժարան մը:

Կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին, վանքի պարտքը իր կէսին պիտի իջնէր, հակառակ 1936ի Պապեստինի զործադուլին որ չուրջ տարի մը անշարժութեան դատապարտեց տնտեսական ամէն զործառնութիւն: Տեղափոխութիւններ, անանկութիւններ վարձակալներու մէջ, խոշոր չափով պիտի նըւազեցնէին նոյնպէս Ս. Աթոռոյ կալուածական հասոյթները: Այս իսկ պատճառաւ ոչ միայն ժամանակի մը համար պիտի թուլնար հինգ տարիներէ ի վեր սկսած տնտեսական վերելքին թափը, այլև Ս. Աթոռոյ ծախուց պիտի մեղմանէր հաւասարակշռել կարենալու համար, անհրաժեշտ կը դառնար ներքին փոխառութիւններու դիմել, որ պիտի կասեցնէր ժամանակուան մը համար պարտուց շիջուցման զործը, առանց դադրեցնելու սակայն շինարարութեան շարքը:

Հազիւ կարելի կ'ըլլար դարձեալ տնտեսական հաւասարակշռութիւն մը ստեղծել, տեղի կ'ունենար նախ Թորգոմ պատրիարքի անակնկալ մահը, յետոյ Համաշխարհային Բ. Մեծ Պատերազմը որ կը զուգադիպէր Մեսրոպ պատրիարքի շրջանին: Այս վերջնոյն հիւանդութիւնը, վանքէն ներս ստեղծուած ներքին Միաբանական անհասկացողութիւնները, պիտի խանգարէին ժամանակուան մը

համար վանքին ընդհանուր մեքենան և պիտի ունենային իրենց ազդեցությունը Ս. Աթոռոյ տնտեսութեան վրայ:

Կիւրեղ պատրիարքի տարիները մեր ներքին վէրքերը դարմանելու և վերը յիշուած պատճառներով վանքին ընդհանուր մեքենային ուժեղացման ժամանակամիջոց կրնար ըլլալ, եթէ Պաղեստինի ծանօթ աղէտը չգար վերջ դնելու վանքի տնտեսական անդամալուծութեան, և անով պայմանաւոր բոլոր գործառնութիւնները չմատնուէին տազնապի:

Ճիշդ է թէ Երուսաղէմի Աթոռը իր 1500 տարիներու գոյութեան ընթացքին շատ անգամներ ենթարկուած է այս կարգի աղէտներու, սակայն միշտ ալ կրցած է դիմանալ և շարունակել իր առաքելութիւնը շնորհիւ նախ մեր ժողովուրդի անվերապա օժանդակութեանը, ապա իր զինուորեալ ու անձնուէր Միաբանութեանը հերոսական ճիգերուն: Պատմութեան չեն պատկանած երբեք սքանչելագործ գոհողութիւններն ու մարտիրոսացումները այս Ուխտին, որուն կոչումն է եղած գերազանցօրէն այս Ս. Երկրին մէջ, ի վաղուց անտի, մեր կրօնական ու ազգային իրաւանց պահպանութեան գործը, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ: Իսկ այս օրերուն, որոնք վեց տարիներէ ի վեր կը շարունակուին, կազմելով Ս. Երկրի պատմութեան ամենէն տխուր էջերէն մին, շնորհիւ Աստուծոյ մշտանա օգորմութեան, Հայ ժողովուրդի դիտակից գոհողութեան և Երուսաղէմի ուխտանուէր Միաբանութեան ճիգերուն, Աթոռը կը շարունակէ տակաւին իր դիմադրաւումի գործը, հակառակ տնտեսական այն ծանր տազնապին որուն ենթարկուած կը մնայ Հաստատութիւնը:

Մեր երախտագիտութիւնը չափ չունի նախ Հ. Բ. Ը. Միութեան նկատմամբ, որուն ամենահաս և սփոփարար ձեռքը վեց տարիներէ ի վեր միշտ հասու մեզի, բաշխելու իր օժանդակութիւնը մեր Հաստատութեան և անոր կամարներուն ներքեւ ապաստան գտած մերազնէից:

Երախտագիտութիւն Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկայի մեր հարազատներուն, ինչպէս նաեւ Եգիպտոսի և միւս գաղութներուն, որոնք առաւել կամ նուազ չափով ըրին իրենց կարելին և բերին իրենց օժանդակութիւնը Ս. Աթոռոյ և ժողովուրդի կարիքներուն:

Երախտագիտութիւն նոյնպէս բոլոր անոնց՝ որոնք չմոռցան իրենց իշխանական նուէրները զրկել Ս. Աթոռ: Այս վերջիններէն զլրաւորն ու միակը կը հանդիսանայ Ս. Աթոռոյ բարեկամ և բարերար Վսեմ. Գալուստ Կիւլպէնկեանը, որ զիտէ տեղին ու ժամանակին սփոփարար հանդիսանալ որբին և անոքին: Ասոնք բոլորը իրենց կարգին և մեր աղէտին առիթով զիտցան նուիրագործել բարիքին զգացումը, ի յայտ բերելով անգամ մը ևս իրենց ցեղային ու հոգեկան ինքնութիւնը:

Իժուարութիւններ՝ որոնց մէջէն վեց տարիներէ ի վեր կ'անցնի այս Տունը, այնքան մեծ են, որ կը փորձուինք մտածել թէ հրաշքի հաւասար իրադարձութիւններ անհրաժեշտ են, կարենալ փրկելու համար զայն: Ասոնք, որոնք խոնարհաբար կը ջանան բազմապիսի այս դժուարութեանց ընդմէջէն կացութիւնը դիմաւորել մեր ժողովուրդին ու Եկեղեցիին խոնարհ և անձնուէր սպասաւորներ են և անոնց աղերսազին ճիգերն ու կոչերը միայն ու միայն ի հաշիւ ազգային այդ ժառանգութեան է որ կ'ըլլան:

Ըսած ենք այլուր ու նորէն կը կրկնենք թէ արամօրէն անարդար են բոլոր անոնք որոնք բացասական կեցուածք կը փորձեն ճշդել այս Հաստատութեան նկատմամբ, թէ՛ բանիւ և թէ՛ դրով: Փոխան անիմաստ և չարամիտ դատախետութիւններու, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար անվերապահ շփակցութեամբ քաջալեր հանդիսանալ Հաստատութեան համար ի զիշերի և ի տուրնջեան աշխատող Միաբանութեանը ու չմոլորցնել հանրային կարծիքն ու խղճմտանքը, անտեսելով այսկերպ այն ինչ որ եղած է և կ'ըլլայ ամէն օր, ի զին ամենէն ծանր զոհողութիւններու:

Փառք նախախնամութեան, հակառակ վեց տարիներէ ի վեր շարունակուող տնտեսական տագնապին, Երուսաղէմի Աթոռը կը մնայ տակաւին ամբողջ իր իրաւունքներու և իրաւասութեանց մէջ: Մեր կրօնական, կրթական ու ժողովրդային կեանքն ու զործունէութիւնները, հակառակ դժնդակ պայմաններուն, անայլայլ կը շարունակուին: Անոնք որ տրտում և խարդախ մտայնութեամբ և տրամադրութիւններով կը փորձուին յաճախ տարակուսանքով վերաբերուելու Ս. Աթոռոյ զինուորեալ Միաբանութեան նկատմամբ, թող դան հոս, մեր կրօնի և ազգի այս յաւերժական յուշարձաններու և զանձատուներու կողքին, տեսնելու հաւատքի և կամքի այն զմայելի զործը, որ արդասիրեն է եղած Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր:

Իբրեւ վերջաբան ցարդ մեր յայտնած իրողութեանց և երախտագիտութեանց, անհրաժեշտ կը նկատենք հոս անգամ մը ևս յայտարարելու թէ Երուսաղէմի Աթոռը սեպհականութիւնն է ազգին, իսկ մենք նուաստ սպասաւորներն ու զինուորներն ենք միայն մեր ժողովուրդի դարաւոր իրաւունքներուն և պահապանը անոր սրբութեանց: Եթէ չենք կրնար ընել ամէն ինչ, կ'ընենք սակայն մեր կարելին, պահելու և պահպանելու համար ազգին այս ժառանգութիւնը:

Ծանր ու դժնդակ է մեր կացութիւնը, և վտանգի ենթակայ մեր իրաւունքները, մեր ժողովուրդին կը մնայ զանոնք փրկելու զործը: Հայ ժողովուրդը թոյլ պիտի տա՞յ որ անշքանայ դարաւոր զոհողութեանց զինը եղող այս ժառանգութիւնը, որ վտանգուին իր քրտինքովն ու արիւնովը զնուած իրաւունքները միշտազգային այս ոստանին մէջ, որ մթազնի ցեղին խղճմտանքը եղող կրօնական այս միակ Հաստատութեան լոյսը, հարցականներ՝ որոնք շուրուի կը մատնեն այլևս Աթոռին նուաստ պահապանները:

Մենք չենք կրնար մտածել սակայն որ Հայ ժողովուրդի զիտակից տարրը և զայն զխաւորող մարմինները կրնան թոյլ տալ որ զործուի այս նոր աղէտը, այս անգամ մեր իսկ անտարբերութեան ընդմէջէն: Հետեւաբար յանուն այս ժողովուրդի մեծագոյն առաքինութեան, որուն շնորհիւ ան կրցած է պահել ինքզինքը դարերով, յանուն մեր սրտառուչ անցեալին և ապա յոյսերուն, որոնք միշտ վեր բռնած են զմեզ պարտութենէն ու կորուստէն, յանուն ապրելու և ապրեցնելու մեր զօրաւոր բնազդին, որուն գէմ մեր վրայ ինկող հար-

ուածները փոխանակ մեզ ընկճելու, աւելի պայծառ զիտակցութեան են վերածեր զմեզ, նորէն կոչ կ'ուղղենք Սփիւռքի մեր բոլոր հարազատներուն և բոլորեզործական, կրթական ու ազգային մարմիններուն, որ չխնայեն իրենց կարելին, փրկելու համար ազգային և կրօնական այս ժառանգութիւնը:

Եթէ մեր այս վերջին աղերսագիրն աղաղակը, յանուն Ս. Աթոռոյ, չգտնէ իր կարելի արձագանգը մեր ազգային մարմիններու, բարեկրօն հոգիներու և առհասարակ արտասահմանի աւելի բախտաւոր մեր հարազատներու հոգիէն ներս, մենք ամենախոր ցաւով և բեկումով պիտի պարտաւորուինք դադրեցնել նախ պարենաւորման օժանդակութիւնը Երուսաղէմի մեր ժողովուրդին, որոնց թիւը այսպէս կամ այնպէս շուրջ հազարի կը հասնի: Հետեանքը այս ակամայ պարտաւորութեան այն պիտի ըլլայ՝ որ մեր ժողովուրդի այդ չքաւոր սակայն պատուական տարրը պիտի ստիպուի իր կարգին ափ առնելու օտար դուռներ, դիմադրաւելով օտարանալու ճամբան, զո՞ դառնալով մարդորսներու, որոնց չաւաշուք ստուերը, մանաւանդ այս կարգի տրտում պարագաններուն, զիտէ երկարիլ, իր մէջ առնելու համար անտէրունջ զոհերը, այս պարագային մեր կողմէն իրենց յանձնուած:

Պիտի ստիպուինք զոցելու Ս. Աթոռոյ ժառանգաւորաց վարժարանն ու Ընծայարանը, որուն մէջ կը պատրաստուին միայն Ս. Աթոռոյ ներկայ ու ապագայ ծառայութեան նուիրուող պահապանները, և Սփիւռքի մեր ժողովուրդի հոգևոր կարիքներուն նուիրուող մտքի և սրտի մշակները: Տրտում բայց ակամայ այս արարքը ոչ միայն լայն վէրք մը պիտի բանայ Ս. Աթոռոյ սրտին վրայ, այլ պատճառ պիտի դառնայ որ նուազած Միաբանութեան անդամները ի վիճակի չըլլան այլևս կատարելու Ս. Աթոռոյ պահպանման զործը, դնելով այսկերպ ազգային այս ժառանգութիւնը ստոյգ և վերահաս վտանգի մը առջև:

Պիտի ստիպուինք տակաւին դադրեցնելու մեր կրօնական և մշակութային հրատարակութիւնները, որոնք վերոյիշեալ տրտմութիւններու հետ միասին պիտի ամբողջացնեն ողբերգական պատկերը ազգին այս միակ Հաստատութեան որուն միջազգային դիրքն ու դերը հարստութիւն մը և փառք մըն է միանգամայն մեր ժողովուրդին համար:

Եթէ տխուր այս պատկերը այս անգամ մեր իսկ կողմէ չինուած, հաճոյք կրնայ պատճառել հայու անուան իրապէս անարժան չարաբարոյ այն կարգ մը նենգամիտներուն, որոնք իրենց հոգիի մութերէն կը դիտեն և կը դատեն այս Հաստատութիւնը, թող տանք ուրեմն որ շարունակուի չարիքի այդ զործը, հեշտանք պատճառելու համար ողբալի այդ դաւադիրներուն:

Սակայն մենք մեր յոյսը չենք կտրած մեր ժողովուրդէն, որուն սիրտը միշտ բաց է սրբազան ու հաւատարիմ ձայներուն, և անգամ մը ևս բաց հովիտ կը դիմենք մեր ժողովուրդի ուժերու անթաւաճ շտեմարանին՝ անկէ սպասելու այն՝ որ տրամադրուած է միշտ անվթար պահելու իր սրբութիւնները: